

L'article salat a la toponímia de la Costa Brava: alguna cosa més que un dialectalisme?

Francesc Bernat i Baltrons

DOI: 10.2436/15.8040.01.270

Resum

El parlar de la Costa Brava (concretament, de Blanes a Begur) és l'última varietat constitutiva del català on es mantenen els articles derivats dels demostratius llatins IPSU, IPSA, coneguts popularment amb el nom de *salats*. També cal incloure en aquesta àrea el parlar de Cadaqués, més al nord. La vitalitat de l'article esmentat, però, hi és avui força baixa, excepte a la darrera localitat. Tanmateix, els articles salats han estat considerats tradicionalment a la Costa Brava com un tret propi de les classes populars locals, que es dedicaven majoritàriament a la pesca abans dels canvis socioeconòmics dels anys 50 i 60 del segle XX. L'associació entre el salat i el món de la marina, doncs, està molt arrelada a la zona, la qual cosa explica que aquests articles hagin esdevingut un símbol de com era la vida tradicional a la costa abans de ser transformada pel turisme de masses. Tenint en compte tots aquests condicionants, l'objectiu del nostre estudi serà esbrinar quins són els factors que han condicionat l'aparició del salat en la toponímia de la Costa Brava tot analitzant els noms de lloc amb article que els ajuntaments de la zona han oficialitzat en els darrers anys.

1. Introducció

Com és sabut, el català és l'única llengua romànica que ha mantingut fins avui els dos articles que van formar-se en el llatí parlat tardà a partir del desgast formal i semàntic dels demostratius llatins ILLU i IPSU. Les altres llengües neollatines, excepte el sard, van decantar-se molt aviat per les formes derivades d'ILLU, tot i que en alguns parlars occitans i sud-italians encara hi romanien mostres de l'altre article fins fa poc més d'un segle.¹ El català medieval també va prioritzar les formes derivades del primer demostratiu (*lo, la*; modernament *el, la*), que van imposar-se molt aviat als textos, fins al punt que els articles formats a partir d'IPSU (*so, sa*; més endavant *es, sa*) van desaparèixer pràcticament de la llengua escrita a partir del s. XIII.² Aquest fet, però, no va significar que s'abandonessin en la llengua parlada, ja que durant el mateix segle van ser trasplantats pels repobladors catalans a les Illes Balears, on s'han mantingut ben vius fins avui com a formes habituals de l'article.³ Tot i així, la presència dels derivats d'IPSU a l'àrea constitutiva del català ha anat minvant progressivament des de llavors perquè el rebuig de la llengua formal a usar-los va ocasionar que fossin considerats rústecs o vulgars. Com a conseqüència, a l'espai continental del català⁴ avui només es conserven, amb una vitalitat molt desigual però generalment baixa,

¹ Concretament, a l'occità de Bearn i Niça, així com als parlars italians dels Abruzzi i la Basilicata, i dels extrems nord i sud de Sicília. També n'hi ha mostres en castellà antic i l'antic dàlmata de Ragusa.

² Per a més informació sobre la història d'aquests articles en català, vegeu Moran (2007) i Rabella (2009)

³ Això demostraria que l'article salat era molt més emprat en l'àrea oriental del Principat, d'on procedien la majoria dels colons catalans que s'assentaren a les Balears. En canvi, no va arrelar entre els repobladors del País Valencià, que provenien sobretot de la Catalunya occidental. A banda de la llengua escrita, cal recordar que els articles literaris també s'empenen en el català insular davant de mots que designen entitats úniques o magníficients i diverses expressions (vegeu Veny 1983, 85).

⁴ Exceptuant el parlar valencià de Tàrbena. L'ús de l'article salat en aquesta localitat és un llegat dels mallorquins que repoblaren la comarca de la Marina després de l'expulsió dels moriscos.

a una franja discontinua de la costa de llevant catalana (més coneguda actualment per *Costa Brava*), on han esdevingut el principal tret distintiu del parlar tradicional d'aquesta zona: el salat.⁵

La baixa consideració social d'aquestes formes, doncs, ha marcat la història dels resultats d'IPSU en català i és el fet que explica la poca presència dels articles salats en els textos catalans i la seva progressiva decadència al Principat. El caràcter especial dels noms propis, però, ha fet que s'hi hagin conservat millor i que no hi hagi hagut tantes prevencions a l'hora d'usar-los-hi. Per aquesta raó, la toponímia (i, en menor grau, també l'antroponímia) ha esdevingut una de les fonts principals per reconstruir la història dels derivats d'IPSU a la nostra llengua. En els darrers anys, les connotacions negatives a què s'havia associat tradicionalment l'ús d'aquests determinants han disminuït molt a les localitats catalanes de l'àrea del salat, on s'ha començat a valorar-los com un dels trets de la identitat local. En alguns casos, fins i tot, aquest canvi de postura ha anat acompanyat de propostes per tal de recuperar-ne l'ús o la presència pública. La toponímia local, precisament, és un dels (pocs) camps on s'ha materialitzat aquesta revalorització del patrimoni lingüístic local. Atès que, llevat de Cadaqués, ja és pràcticament inviable la recuperació social de l'ús dels articles derivats d'IPSU, els ajuntaments de les localitats de l'àrea esmentada, empesos sovint per diverses entitats socials, han decidit que una manera senzilla de recuperar el salat era mantenir-lo en la toponímia oficial de la zona. També s'ha donat el cas que en algunes poblacions ha calgut fixar la forma de l'article, perquè la baixa vitalitat del salat ocasionava que els parlants alternessin els dos articles davant del mateix topònim.⁶ Els resultats, però, no s'han plasmat de la mateixa manera a les diferents localitats afectades, perquè hi ha pesat tant la vitalitat local del salat com la voluntat de reivindicar la vida tradicional marinera de la zona, l'àmbit on millor es mantenia aquest article. Per altra banda, la revalorització dels articles *es* i *sa* també s'ha manifestat fora de les institucions públiques a través de l'ús d'aquests determinants en noms d'associacions, establiments d'hostaleria, cartells turístics, etc. Tanmateix, els objectius finals d'aquestes darreres iniciatives no solen ser coincidents, ja que hi podem trobar des d'una voluntat sincera de recuperació del salat, més o menys nostàlgica, fins actituds interessades de reclam turístic, per la qual cosa no en parlarem.

És clar, doncs, que tot investigador que vulgui aproximar-se a la casuística dels articles derivats d'IPSU en català no pot deixar de banda la toponímia, ja que és un dels camps on millor s'han mantingut i manifestat. Amb tot, en els noms de lloc de la Costa Brava hi veiem un factor nou que no s'ha estudiat prou: l'ús de topònims amb article salat com a reflex d'una decisió política o social, més enllà del fet que coincideixin o no amb la denominació habitual de la zona. En aquest sentit, creiem que l'estudi dels topònims de la zona esmentada no pot fer-se només des del punt de vista tradicional sinó que també cal entendre'ls com el resultat de decisions humanes conscients. Per aquesta raó, la nostra intenció és fer una anàlisi de quins són els articles que s'han plasmat a la toponímia oficial dels municipis de la l'àrea del salat per tal d'intentar esbrinar les raons de tipus històric, social o ideològic que han pogut influir en la tria del determinant. A fi d'aproximar-nos-hi, ens basarem en els topònims més importants que apareixen en els mapes publicats al *Nomenclàtor oficial de toponímia de Catalunya* (2009, 2a edició) a escala 1:50.000, ja que es tracta d'un document aprovat i supervisat per l'administració catalana i cada un dels ajuntaments de la zona que permet una ràpida visió de conjunt de com s'ha materialitzat la presència de l'article salat en els noms de lloc més importants de la Costa Brava. Abans, però, tindrem en compte els estudis d'Alcover

⁵ Tot i que al principi va ser considerat com un subdialecte del català central, Veny (1983) ha dit que el salat és més aviat una àrea definida per una sola isoglossa. El nom d'aquest parlar prové del verb *salar*, que és tal com s'ha anomenat tradicionalment en aquesta zona l'ús dels determinants *es* i *sa*. Aquesta és la raó per la qual també se'ls anomena articles salats.

⁶ A Blanes, per exemple, podem sentir tant *sa Palomera* com *la Palomera*. Busquet (2010, 92) també certifica que aquesta vacil·lació és habitual a les poblacions amb una vitalitat baixa o residual del salat.

del 1902 i 1918 (*apud* Perea 2005) i Busquet (2010) per tal de delimitar i caracteritzar l'àrea del salat, tant la que existia a principis del segle XX com l'actual, a fi de poder comparar els resultats de la nostra recerca toponomàstica amb el grau de vitalitat de l'article a les diverses poblacions de la zona que estudiarem. Un cop tinguem els resultats, esperem poder demostrar que els topònims amb article salat de la Costa Brava no es poden justificar només per raons dialectals.

2. L'evolució de l'àrea del salat al segle XX

Els municipis del Principat on Alcover va detectar la presència de l'article salat a principis del nou-cents (anys 1902 i 1918) formaven una àrea limitada al nord per la desembocadura del riu Ter i al sud per la del Tordera, la qual s'endinsava per diverses poblacions de l'interior del Baix Empordà en alguns punts (vegeu el Mapa 1 al final d'aquest article). També hi afegia la localitat de Cadaqués, que apareixia aïllada al Cap de Creus. Es tractava concretament, i de sud a nord, dels municipis de Blanes, Lloret de Mar, Tossa de Mar, Santa Cristina d'Aro, Sant Feliu de Guíxols, Castell-Platja d'Aro, Calonge, Palamós, Vall-llobrega, Fitor,⁷ Mont-ras, Palafrugell, Begur, Regencós, Torrent, Pals, Palau-sator, Gualta, Fontanilles,⁸ Serra de Daró, Fonolleres⁹ i Cadaqués. Alcover també va sentir l'article salat a altres poblacions aïllades properes a aquesta zona, com Flaçà (Gironès) i Canet de Mar (Maresme), on ja estava en avançat procés de desaparició,¹⁰ per la qual cosa no les tindrem en compte. Així mateix, el canonge mallorquí també va detectar que l'ús dels articles salats en aquesta zona estava molt condicionat per factors sociolingüístics, perquè a moltes de les localitats citades no l'emprava tota la població: *Els pobles que salen són els mariners i pagesos; la gent fina no sala* (Alcover 1918).

Gairebé un segle després, Busquet (2010) ha pogut constatar que l'àrea del salat ha quedat reduïda avui a tres illots lingüístics (vegeu Mapa 1). Cadaqués, el més septentrional, continua mantenint-se sense canvis des de principis del XX, però l'antiga franja litoral entre els dos rius s'ha empetitit i fragmentat en dues àrees. La primera s'articula al voltant de Begur i els nuclis veïns de Calella de Palafrugell i Regencós, i la segona, més al sud, estaria formada per les localitats de Blanes, Lloret i Tossa. Busquet (2010, 91) també esmenta el nucli de Sant Joan de Palamós, on va trobar una persona que salava de manera conscient però no espontània, per la qual cosa considera que cal ser cautelosos a l'hora d'incloure aquest poble dins l'àrea actual de l'article. Això significa que el retrocés del salat al segle passat ha estat molt acusat a l'antiga part central de la franja costanera, en la qual se situen localitats com Sant Feliu de Guíxols, Calonge, Castell-Platja d'Aro i Palamós, més ben comunicades que no pas les altres i on hi havia arrelat des de principis de segle una important indústria surera que ja havia fet entrar en crisi la vida tradicional marinera de la zona. Un altre tret que cal remarcar és el fet que, llevat de Regencós, avui ja no queden localitats interiors que salin sinó que totes estan situades al costat del mar, segurament per la forta associació que ha existit tradicionalment entre el parlar salat i el món mariner. En definitiva, el mapa actual del salat és un clar exemple d'un fenomen en recessió: un espai progressivament reduït i fragmentat en àrees cada vegada més petites, la qual cosa no impedeix que alguna sigui particularment resistent, com és el cas de Cadaqués.

⁷ Avui integrat al municipi de Forallac.

⁸ A l'enquesta feta per Alcover el 1902 encara salava, però no a la del 1918.

⁹ Integrat avui al municipi de Parlavà.

¹⁰ A Flaçà només l'empraven els vells i a Canet s'hi mantenia l'article femení *sa*, però ja no el masculí. Alcover (1902) també va esmentar el nucli de Cambrils (Solsonès), però Busquet (2010, 25) creu que és un error. Així mateix, a l'eixida del 1918 va incloure dins el salat les poblacions de l'Escala i Roses, tot i que més tard va reconèixer que no n'hi havia dades fiables (vegeu Busquet 2010, 26).

Tanmateix, no entendrem bé la situació actual del salat si oblidem els factors sociolingüístics que han condicionat l'ús d'aquests articles històricament. En aquest sentit, les dades de Busquet (2010, 89-114) ens permeten distingir tres tipus de situacions entre els pobles citats segons el grau de vitalitat de l'article salat. Així, tindriem, en primer lloc, el cas de Cadaqués, la localitat que manté més bé els derivats d'IPSU entre la majoria de la seva població i la que en fa un ús més generalitzat. Amb tot, i malgrat que l'article esmentat és un dels trets emblemàtics de la població, ja s'hi detecten força casos d'abandó entre els joves. En segon lloc, se situarien els municipis de Begur i Tossa de Mar amb el nucli de Calella de Palafrugell, on els articles salats s'empren sobretot entre les generacions grans i no sempre en tots els contextos. De fet, la gent que fa servir el salat en aquestes localitats l'alterna amb l'article literari i l'usa especialment davant de mots relacionats amb la vida quotidiana, la família o el món de la pesca. En tercer i últim lloc, trobaríem els casos de Blanes, Lloret de Mar i Regencós (i, amb reserves, també el nucli de Sant Joan de Palamós) en què l'article salat només es manté entre una minoria de la població d'edat avançada, que l'utilitza ocasionalment en contextos semblants als descrits anteriorment.¹¹

A la vista d'aquests resultats, Busquet (2010, 255) proposa que els mapes dialectals catalans deixin de reflectir una realitat que durant el segle XX ha caminat fins al límit de l'extinció i que el cas del cadaquesenc sigui inclòs simplement com un cas específic dins el català septentrional de transició, la varietat dialectal amb qui comparteix més trets.¹² No oblidem, però, que l'article salat ha estat sempre en retrocés al llarg de la història i que a principis del segle passat ja estava a punt de desaparèixer de diverses poblacions on l'estil de vida tradicional encara no s'havia modificat (recordem, per exemple, el cas de Canet de Mar). Cal anar amb compte, doncs, de relacionar la decadència del salat únicament amb els canvis empesos pel turisme a la segona meitat del XX, tal com proposa Busquet, i no oblidar el retrocés continuat i l'estigma negatiu que aquest article ha tingut secularment al Principat. Fins i tot, caldria plantejar-se si la dràstica reducció de la base social que mantenia més bé el salat –els pescadors– és un altre indicatiu que l'ús d'aquest article al Principat era més aviat un fenomen de tipus diastràtic i/o diafàsic que no diatòpic.

3. Els topònims salats de la toponímia oficial de la Costa Brava

Tal com hem avançat, analitzarem ara els topònims amb article salat més destacables de la costa de llevant catalana que apareixen als mapes a escala 1:50.000 del *Nomenclàtor oficial de toponímia de Catalunya* (2009). Evidentment, només hem tingut en compte els topònims que duen article, ja sigui salat o literari, un fet que pot ocasionar que les dades recollides puguin ser relativitzades en algunes localitats on hi ha pocs noms de lloc amb determinant. Amb tot, la densitat de topònims amb article és molt alta a la majoria de les poblacions estudiades, per la qual cosa creiem que la mostra estudiada serà prou significativa (vegeu Taula 1). Per tal de copsar la proporció de topònims que duen article salat i article literari a cada municipi, els hem contrastat dins la mateixa casella, tot distingint els que estan situats al litoral dels que n'estan allunyats. Pel que fa als noms de lloc situats a l'interior, només assenyalarem els que duen article salat perquè sempre són una minoria, llevat de Cadaqués, on són majoria. Per aquesta raó, indiquem excepcionalment en aquest darrer cas la proporció de topònims amb els dos articles. Tot i que no figura ni a les enquestes d'Alcover ni a les de

¹¹ En el mapa 1 hem intentat resumir aquests tres tipus de situacions a través de les etiquetes *vitalitat alta* (VA), *vitalitat baixa* (VB) i *residual* (R), que acompanyen el nom de cada una de les localitats.

¹² Llevat de l'article salat, la majoria dels trets que singularitzen el cadaquesenc són compartits amb aquesta varietat de transició, la qual avui també està en decadència. En algun cas, fins i tot, Cadaqués torna a comportar-se com un illot lingüístic particularment resistent als canvis, tal com il·lustra, per exemple, el fet que mantingui la desinència *-i* de primera persona del singular del Present d'Indicatiu.

Busquet (2010), incloem també a la nostra anàlisi el Port de la Selva perquè presenta dos topònims amb article salat no fossilitzat. Aquests són els resultats que hem obtingut:

	Topònims costaners (amb article salat i literari)	Topònims interiors amb article salat (amb proporció)
Blanes	<i>S'Abanell</i> <i>Sa Palomera</i> <i>Cala sa Forcanera</i> <i>Roca des Viver</i> <i>S'Esllapissada</i> ¹³ <i>Punta de s'Agüia</i> <i>Es Ginestar</i>	Cap
Lloret de Mar	<i>Sa Boadella</i> <i>Illa des Bot</i> <i>Punta des Cabdells</i> <i>Sa Cala Gran</i> <i>Es Pa de Sucre</i> <i>Freu de sa Fusta</i> <i>La Montgoda</i> <i>Turó de la Morisca</i>	<i>Coll de sa Palomera</i> ¹⁴ (únic topònim salat)
Tossa de Mar	<i>Sa Punta de Porto Pi</i> <i>Punta de sa Boquera</i> <i>Punta des Cards</i> <i>L'Illa</i> <i>Punta de sa Llenga</i> <i>Es Palomar</i> <i>Cap des Pentiner</i> <i>Platja de sa Pedrera</i> <i>Sa Canal</i>	<i>Ses Alzines</i> <i>Coll des Sastre</i> <i>Es Murtrars</i> <i>Puig de ses Cadiretes</i> <i>Puig s'Agulla</i> (minoria: 5 sobre 11 topònims amb article)
Santa Cristina d'Aro ¹⁵ Sant Feliu de Guíxols	<i>Punta dels Canyerets</i> <i>Sa Bardissa</i> <i>Punta del Romaguer</i> <i>Punta de ses Mongetes</i> <i>Sa Crestera</i> <i>Cala del Vigatà</i> <i>S'Estufador de Garbí</i> <i>Illa del Freu</i> <i>Les Sofreres</i> <i>Punta del Mular</i>	<i>Solius</i> (fòssil) Cap
Castell-Platja d'Aro	<i>S'Agaró</i> <i>L'Esquerda dels Llobarros</i> <i>Sa Conca</i> <i>Punta dels Esculls</i>	Cap
Calonge ¹⁶	Cap	<i>Dolmen de Puigsesforques</i> (fòssil)
Palamós	<i>El Pedró</i> <i>Molí de sa Punta</i> <i>Cala del Frare Damià</i> <i>Platja de la Fosca</i> <i>S'Alguer</i> <i>L'Agulla de Castell</i> <i>Freu de les Formigues</i>	

¹³ Al *Nomenclàtor*, erròniament **sa Llapissada*.

¹⁴ Límitrof amb Tossa.

¹⁵ Té molt poc litoral (de fet, és una població interior).

¹⁶ El nucli originari és interior. L'entitat de població marítima és Sant Antoni de Calonge.

Vall-llobrega	És interior	Cap
Fitor (Forallac)	És interior	Cap
Mont-ras¹⁷	<i>El Crit</i>	<i>Puig de ses Forques</i>
	<i>Cala del Vedell</i>	(únic topònim salat)
	<i>Ses Negres d'En Massoni¹⁸</i>	
Palafrugell¹⁹	<i>El Golfet</i>	Cap
	<i>Punta des Forcats</i>	
	<i>El Carall Bernat</i>	
	<i>S'Endavallada</i>	
	<i>La Musclera Trencada</i>	
	<i>La Musclera Llarga</i>	
	<i>Punta des Banc</i>	
Begur	<i>Cala des Tramadiu</i>	<i>Puig de sa Guàrdia</i>
	<i>El Paluell</i>	<i>Sa Riera</i>
	<i>Punta des Mut</i>	<i>Es Quinze</i>
	<i>Es Moltó Petit</i>	(empat: 3 topònims amb salat i tres amb article literari)
	<i>Ses Falguerines</i>	
	<i>S'Encalladora</i>	
	<i>Sa Tuna</i>	
	<i>Punta des Plom</i>	
	<i>Cap sa Sal</i>	
	<i>Foraió de sa Cala</i>	
	<i>Ses Negres</i>	
	<i>Cap des Forn</i>	
	<i>Punta de la Creu</i>	
	<i>Platja de sa Riera</i>	
Regencós	És interior	<i>Riera de Saltseuques</i> (fòssil)
Torrent	És interior	Cap
Pals	<i>Sa Punta</i>	<i>Puig sa Guilla²⁰</i>
	<i>El Grau</i>	<i>Can Pou de ses Garites</i>
		(minoria: dos únics topònims salats)
Palau-Sator	És interior	<i>Palau-Sator</i> (fòssil)
Gualta	És interior	Cap
Fontanilles	És interior	Cap
Serra de Daró	És interior	Cap
Fonelleres (Parlavà)	És interior	Cap

¹⁷ Té molt poc litoral (de fet, és una població interior).

¹⁸ Al *Nomenclàtor* apareix dins el mapa de Palafrugell, però no al de Mont-ras.

¹⁹ El nucli originari és interior. Les entitats de població marítimes són Calella de Palafrugell, Llafranc i Tamariu.

²⁰ Al *Nomenclàtor*, erròniament **Puig sa Guill*.

Cadaqués	<i>Morro de l'Espunya</i> ²¹	Majoria de topònims amb article salat (14 sobre 20 topònims amb article) ²²
	<i>Punta de la Maçana</i>	
	<i>Punta de sa Figuera</i>	
	<i>Sa Ninola Valenta</i>	
	<i>Punta de s'Aucelleta</i>	
	<i>Es crostonet</i>	
	<i>Platja de sa Sabolla</i>	
	<i>Es Cucurucuc de sa Sabolla</i>	
	<i>Sa Conca</i>	
	<i>Es Cucurucuc</i>	
	<i>S'Arenella</i>	
	<i>Punta des Bou Marí</i>	
	<i>Punta de s'Oliguera</i>	
	<i>Sa Farnera</i>	
	<i>Platja de s'Alqueria</i>	
	<i>Es Jonquet</i>	
	<i>Ses Ielles</i>	
	<i>Escull des Forcat</i>	
	<i>Sa Cova de s'Infern</i>	
<i>S'Encalladora</i>		
<i>Punta de sa Tonaira</i>		
<i>Freu de sa Claveguera</i>		
Port de la Selva	<i>Punta de s'Arenella</i>	<i>Sa Perafita</i> ²³ (únic topònim salat)

Taula 1

4. Valoració dels resultats

Un cop vistos els resultats del nostre recull toponomàstic, el primer que crida l'atenció és el fet que la gran majoria dels topònims amb article salat de la Costa Brava siguin costaners, és a dir, fan referència a noms de lloc situats prop del mar. Aquesta és la raó per la qual ens ha semblat important classificar en la taula anterior els topònims amb article salat segons la seva posició respecte al litoral. Només trobem una presència més o menys significativa del salat en topònims allunyats del mar a Cadaqués (on són majoria), Tossa i Begur (on són, respectivament, una minoria important o la meitat) i algun exemple a Lloret de Mar, Mont-ras, Pals i el Port de la Selva. Pel que fa a aquesta darrera localitat, sorprenentment l'article salat mai no s'hi ha usat durant el segle XX. Amb tot, el topònim interior detectat al Port de la Selva pot explicar-se perquè és limítrof amb Cadaqués, on la presència del salat en els topònims d'arreu del municipi és molt destacable. Un cas semblant és el del topònim interior de Lloret de Mar, que se situa al costat del terme de Tossa, amb una densitat superior del salat a la toponímia. En el cas de Mont-ras i Pals, però, es tracta de restes del passat lingüístic, ja que el salat hi està avui totalment extingit. En canvi, a la resta de municipis de la Costa Brava, tant en els que salaven a principis de segle com als que encara ho fan, tots els topònims amb article situats fora de la costa presenten la forma literària. També hi ha alguns casos de topònims interiors que apareixen amb l'article derivat d'IPSU ja fossilitzat, és a dir, escrit aglutinadament amb el grup nominal que acompanya perquè ja no hi ha consciència que sigui un determinant. En trobem un exemple a localitats on avui l'article salat és absent com Santa Cristina d'Aro, Calonge i Palau-Sator i, curiosament, també un cas a Regencós, una població que, segons les dades de Busquet (2010), encara usa el salat de manera residual.

²¹ Els dos primers són molt propers al terme de Roses.

²² Els que duen article literari són: *Mas de la Senyora*, *Puig dels Bufadors*, *Els Carrions*, *El Pení*, *Puig dels Simonets* i *La Reparada*.

²³ Limítrof amb Cadaqués.

Sembla evident, doncs, que aquesta distribució espacial dels topònims salats té relació amb el fet que els articles esmentats estan molt associats amb el parlar característic dels pescadors locals, l'ocupació que havia estat tradicional entre bona part de la població de la zona i en alguns casos, com Cadaqués, pràcticament l'única abans de l'arribada del turisme de masses. Això significa que la decisió d'oficialitzar els topònims costaners amb article salat té molt a veure amb la voluntat de preservar un tret relacionat amb el passat recent de la zona, el qual, a més, és usat conscientment com un dels elements que identifica la localitat. Evidentment, en el nombre de topònims salats hi pesa molt també la vitalitat d'aquest determinant a cada un dels diferents municipis estudiats, però això no sembla ser d'entrada el factor decisiu perquè hi ha poblacions amb topònims costaners salats on aquest article o ja no hi és viu (com és el cas de Sant Feliu o Platja d'Aro) o hi és residual (com, per exemple, Blanes i Lloret). En aquest sentit, la vitalitat de l'article derivat d'IPSU sembla estar més relacionada amb el fet que existeixin topònims salats lluny de la costa, la qual cosa testimonia un ús més generalitzat de l'article entre la població.

Al mateix temps, la densitat de topònims salats a la Costa Brava, especialment a la costa però també a l'interior dels municipis, també està relacionada amb la història de l'ús de l'article al segle XX a cada un dels pobles de l'àrea, ja que és evident que un fenomen com aquest no pot ser reivindicat com un tret propi de la localitat si no hi té alguna mena de presència entre la població, encara que sigui només el fet de mantenir-se en la memòria col·lectiva. Així ho testimonia la següent Taula (2), on classifiquem les localitats segons la proporció de topònims amb article salat que presenten, tot distingint els situats al litoral i a l'interior del terme municipal:

1. <i>Cadaqués</i>: majoria de topònims salats tant a la costa com a l'interior 2. <i>Tossa, Begur</i>: majoria de topònims salats a la costa, però minoria o empat a l'interior 3. <i>Blanes, Lloret</i>: majoria de topònims salats a la costa, però cap o un a l'interior 4. <i>Castell-Platja d'Aro, Sant Feliu, Palamós, Palafrugell</i>: minoria de topònims salats a la costa i cap a l'interior 5. <i>Mont-ras, Pals, Port de la Selva</i>: algun exemple a la costa i/o a l'interior 6. <i>Resta de poblacions</i>: absència de topònims salats o restes fossilitzades de l'article (a l'interior)

Taula 2

Al nostre entendre, la gradació que acabem de presentar és segurament, i amb molt poques excepcions, un bon retrat de les diverses fases que deu haver seguit el retrocés de l'article salat a la zona que hem estudiat durant el segle passat. Així, és evident que els extrems d'aquesta classificació coincideixen amb la major vitalitat del salat (Cadaqués) i amb les poblacions que van abandonar-lo a la primera meitat del XX (pràcticament totes les de l'interior i, fins i tot, alguna del litoral com Calonge). També és il·lustratiu que les localitats on avui l'ús de l'article és molt baix o s'hi ha extingit recentment (les situades a les posicions 3 i 4, respectivament) estiguin situades a la meitat de la gradació. Caldria, però, explicar alguns casos que no encaixen amb aquesta valoració si fem cas de les dades de Busquet (2010). En primer lloc, l'exemple anòmal de Palafrugell s'explicaria perquè es tracta d'un municipi on el salat només es manté en un dels seus nuclis costaners (Calella de Palafrugell), però no en els altres dos (Llafranc i Tamariu); a més, també cal tenir en compte que tant al nucli principal (el Palafrugell estricte) com a la resta del municipi el salat sembla haver-s'hi extingit durant la segona meitat del XX, segurament el mateix que ha passat a la resta de poblacions classificades al quart lloc. El cas de Regencós, situat entre les poblacions del darrer grup, és més controvertit. Tot i que el salat, segons les dades de Busquet (2010), encara es conserva residualment en el parlar de la població, és simptomàtic que a la toponímia local només en trobem una mostra fossilitzada (*Saltseugues*), la qual cosa indicaria més aviat una extinció de l'article en una fase primerenca, tal com ha succeït a la resta de localitats amb què

s'agrupa (5a posició).²⁴ Finalment, els dos topònims salats del Port de la Selva, una població que tots els estudis situen fora de l'àrea d'aquest article durant el XX, s'han de poder justificar segurament per la proximitat a Cadaqués. En aquest sentit, ja hem avançat que el que es troba a l'interior (*sa Perafita*) és limítrof amb aquest darrer municipi, mentre que el topònim costaner (*s'Arenella*) podria explicar-se com una resta antiga del salat a la població (anterior al segle XX) o per una intervenció de cadaquesencs en la seva denominació.²⁵

Sembla evident, doncs, que l'aparició de l'article salat a la toponímia de la Costa Brava respon tant a raons de tipus geolèxic com sociolingüístiques, tot i que a Cadaqués semblen pesar-hi més les primeres. Així, a banda de l'aspecte dialectal, hem trobat a la toponímia de la zona estudiada altres condicionants de tipus social (el salat com a tret identificador dels topònims usats pels pescadors i la vida tradicional) i, fins i tot, històric (la relació entre la densitat de topònims salats i la pervivència social de l'article al llarg del segle passat). En aquest sentit, i tal com han remarcat Moran (2007) i Rabella (2009), no es pot oblidar que els derivats d'IPSU han estat gairebé sempre formes recessives en la història del català continental (especialment a l'àrea oriental) on han actuat, d'acord amb la vitalitat local de l'article, com un tret de caràcter diastràtic o diafàsic dins el repertori lingüístic dels seus usuaris. En síntesi, la toponímia actual de la Costa Brava reflecteix la doble variació diatòpica i diastràtica que sempre ha acompanyat la història del salat al Principat d'ençà el segle XIII. Som conscients que ara caldria ampliar la mostra estudiada amb la toponímia menor de la zona, però estem convençuts que aquesta operació no qüestionaria els resultats d'aquesta primera anàlisi sinó que només els matisaria. Per acabar, esperem haver aportat també un altre exemple de com la toponímia pot fer aportacions a l'estudi de la variació lingüística.

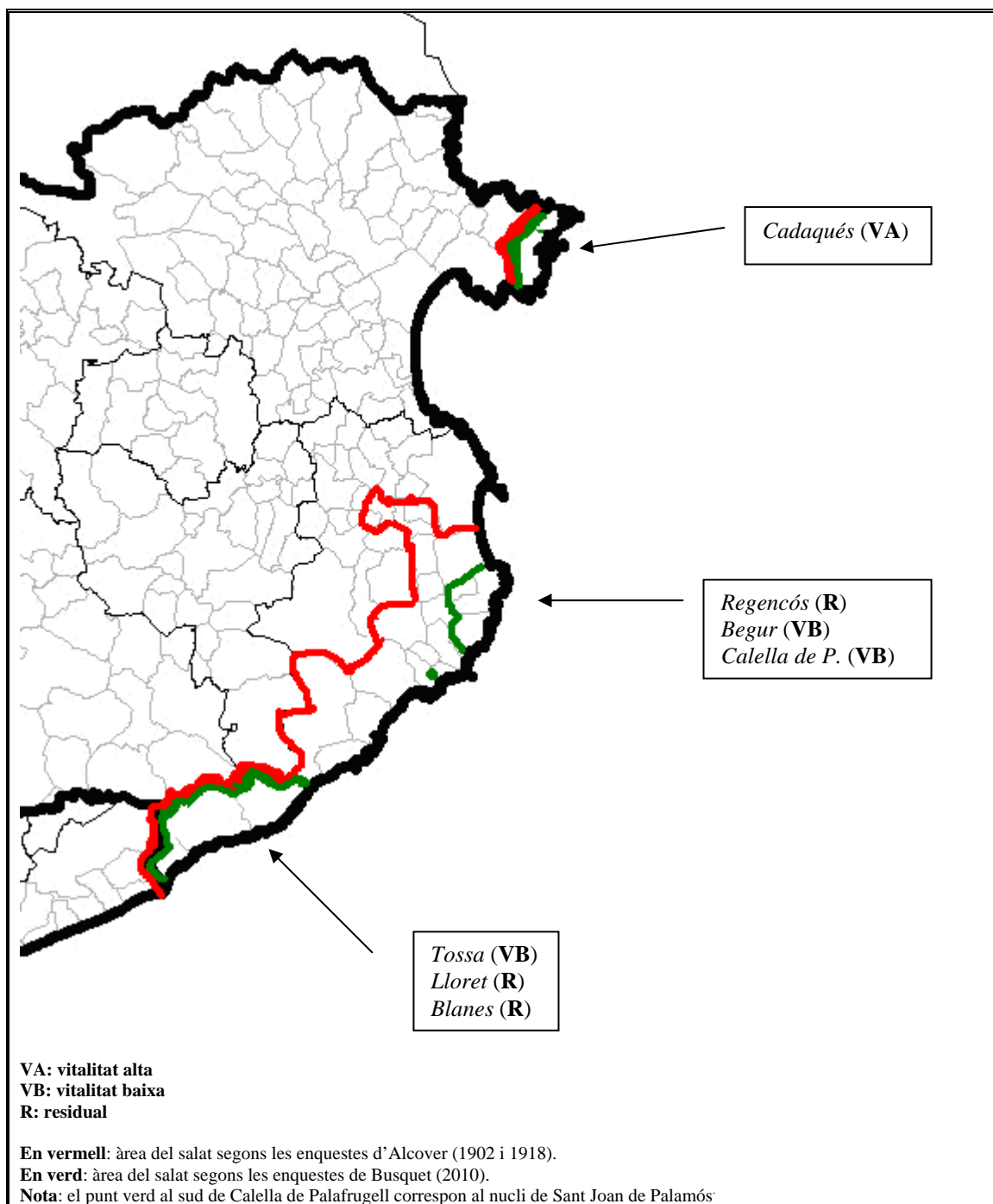
5. Bibliografia

- Busquet, Núria. 2010. *El parlar salat: descripció, àmbit geogràfic i ús*. Tesi doctoral defensada a la Universitat de Barcelona. Consultable a través del portal <http://www.tdx.cat/>.
- Generalitat de Catalunya i Institut Cartogràfic de Catalunya. 2009. *Nomenclàtor oficial de toponímia de Catalunya* (2a ed., revisada i ampliada). Barcelona: Generalitat de Catalunya, Institut d'Estudis Catalans.
- Moran, Josep. 2007. L'article en els topònims: teoria i pràctica. *Butlletí interior de la Societat d'Onomàstica* 106-107, 126-133.
- Perea, Maria Pilar. 2005. El parlar salat. In: *Antoni M. Alcover: dialectòleg, gramàtic i polemista*, 69-79. Barcelona: Fundació Germà Colón i Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- Rabella, Joan Anton. 2009. L'article literari i l'article salat: variable diatòpica o disaestràtica? In: Manuel Pérez Saldanya i Josep Martines (a cura de), *Per a una gramàtica del català antic*, 151-161. Alacant: Institut Internuniversitari de Filologia Valenciana.
- Veny, Joan. 1983. *Els parlars catalans*. Palma de Mallorca: Raixa.

²⁴ Això confirmaria els dubtes de Busquet (2010) sobre la fiabilitat d'alguns dels seus informants a Regencós, que tenien vincles familiars amb Begur. Caldria, doncs, comprovar amb més estudis quin és realment l'estat actual del salat en aquesta població.

²⁵ En el cas que no hi hagués una intervenció directa de cadaquesencs (en aquesta darrera localitat també hi ha un topònim costaner amb el mateix nom), és possible que el veïnatge amb Cadaqués hagi fet perdurar entre els habitants del Port la consciència que es tractava d'un article.

6. Mapa 1

Francesc Bernat i Baltrons
 Universitat de Barcelona
francesc.bernat@ub.edu